

УДК 377.2:37.018.42

Леся Стечківч

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ БЕЗРОБІТНИХ
У ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

Соціально-економічні зміни зумовили необхідність модернізації системи освіти, яка безпосередньо пов'язана з економічними процесами через забезпечення підготовки продуктивних сил. Це пояснюється низкою причин, зокрема неможливістю людини засвоїти великі потоки інформації в інформаційному суспільстві, суперництвом у досягненні успіхів поруч із прагненням до рівності можливостей, проведення ринкових реформ без урахування соціальної орієнтації тощо. Аналіз проблеми розвитку ринкових відносин показує, що ринок спричиняє за собою безробіття; формування нових господарських структур (як державних, так і приватних), перепідготовку і переміщення значних мас людей.

Це зумовлює необхідність посилення вимог роботодавців до фахівців-професіоналів і спричиняє зміни у сфері зайнятості населення. У період фінансово-економічної кризи для ситуації на ринку праці характерне зростання чисельності громадян, які потребують соціального захисту через втрату роботи. За таких умов посилюється роль держави у підтримці безробітних, поверненні їх до трудової діяльності та загалом у підвищенні рівня продуктивної зайнятості населення.

Важливим кроком у модернізації вищої освіти є прийняття урядом України Національної рамки кваліфікацій, яка є системним і структурованим за компетентностями описом кваліфікаційних рівнів [3]. Кожний освітньо-кваліфікаційний рівень НРК характеризується такими дескрипторами: знання, уміння, комунікація, автономність, відповідальність, професійна компетентність [7].

Професійне навчання безробітних як основний засіб розв'язання зазначеної проблеми дає змогу охопити широкий спектр соціальних та економічних завдань. За останнє десятиліття суттєво змінилися вимоги ринку праці до якості робочої сили, що стало наслідком інтенсивного запровадження нових техніки та технологій у виробництво, підвищення вимог роботодавців до претендентів на робочі місця. Заслугує на увагу єдність поглядів учених і практиків щодо необхідності модернізації системи підготовки кадрів шляхом надання сучасних професійних знань, умінь і навичок насамперед безробітним громадянам.

У працях зарубіжних і вітчизняних учених знайшли відображення різні аспекти організації професійного навчання безробітних. Так, Ю. Деражне, Л. Криницька, Л. Сігаєва, В. Скульська, Н. Тихонова професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації безробітних розглядають як проблему теорії та практики педагогічної науки, визначають організаційно-педагогічні умови ефективного навчання цієї категорії осіб. Професійне навчання безробітних як проблему соціально-економічного розвитку держави, його соціальні й економічні функції досліджують Ю. Маршавін, П. Новиков, Д. Прайс, В. Савченко, Ф. Туй, М. Туленков, В. Федоренко, Е. Хансен, В. Шеметов. Важливе значення цієї послуги для зниження психологічного напруження, пов'язаного з втратою навичок навчання у дорослих, підвищення мотивації до навчання і трудової діяльності обґрунтовано О. Киричуком, О. Корчевною, Л. Ляміною, О. Мараткановою. Таким чином, проблема організації професійної підготовки безробітних розглядається в широкому міждисциплінарному діапазоні та є об'єктом вивчення різних наук, зокрема соціологічних, економічних, педагогічних, психологічних тощо. Однак нині відсутні методологічні та концептуальні розробки щодо визначення педагогічних умов професійної підготовки безробітних у професійно-технічних навчальних закладах.

Метою даної статті є обґрунтування концептуальних засад професійної підготовки безробітних громадян у професійно-технічних навчальних закладах.

Результати теоретичного аналізу проблеми показали, що перехід до ринкової економіки сприяв створенню умов для отримання громадянами певних свобод, позитивних змін у виробничій і обслуговуючій сферах. Водночас, запровадження різних форм господарювання, ліквідація та реструктурування підприємств спричинили безробіття. Безробітні в Україні є не лише суб'єктами ринку праці, але й дорослими людьми, які в умовах соціально-економічних трансформацій виключені з процесу матеріального та культурного виробництва, а відтак – соціально й економічно не захищені, переживають психологічні труднощі, пов'язані зі своїм теперішнім соціальним статусом і потребують допомоги суспільства і держави у вирішенні проблеми працевлаштування.

Правовою основою організації професійного навчання безробітного населення в нашій державі є Конституція України [4], Закони України “Про зайнятість населення” [1] та “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття”, Закони України “Про освіту”, “Про професійно-технічну освіту”, “Про вищу освіту”, Постанова Кабінету Міністрів України № 46 “Про порядок формування системи професійної підготов-

ки, підвищення кваліфікації та перепідготовки вивільнюваних працівників і незайнятого населення” [2, с. 15–17], Концепція професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації незайнятого населення [2, с. 18–31].

Професійне навчання фахівців із числа безробітних проводиться службою зайнятості відповідно до потреб місцевого ринку праці загалом і з урахуванням конкретної потреби в персоналі певного підприємства, установи, організації чи фізичної особи, котра приймає на роботу найманого працівника.

В умовах ринку праці зміна професії або спеціальності є однією з найпоширеніших і актуальних проблем дорослого населення. Потреба в навчанні впродовж усього трудового життя зумовлена сучасним технічним і технологічним розвитком, оновленням виробництва, розвитком інформаційних технологій тощо. Високий професійно-освітній рівень робочої сили є однією з основних складових високої конкурентоздатності вітчизняної економіки.

Саме “освіту в найбільш широкому змісті можна назвати засобом, який дозволяє кожній звичайній людині стати особистістю, активним членом суспільства і кожному суспільству зробити крок до кращого життя” [3, с. 35].

У професійно-технічних навчальних закладах, які реалізують програми для дорослих, виникають організаційні труднощі, пов’язані з неоднорідністю контингенту слухачів. Аудиторія дорослих слухачів є групою людей, які дуже відрізняються один від одного за вихідним рівнем знань, професійним досвідом, установками, що зумовлює низьку успішність, а також зростання кількості безробітних, які припинили навчання без поважних причин. У зв’язку з цим у комплектуванні навчальних груп має максимально забезпечуватися гомогенність складу слухачів за базовим рівнем знань і вмінь, освітою, віком, попереднім характером професійної діяльності. У такому випадку на допомогу повинні прийти різноманітні психологічні тести, анкетування, визначення рівня IQ тощо. Для цього у центрах зайнятості проводяться відповідні семінари, тренінги, круглі столи.

Отже, під поняттям “професійна підготовка безробітних” у нашому дослідженні розглядатимемо спеціально організований процес професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації безробітних громадян, спрямований на формування (або вдосконалення) у них професійних компетенцій з урахуванням наявного освітнього рівня та досвіду попередньої практичної роботи і забезпечення їх подальшої професійної реалізації.

Викладене вище дозволило обґрунтувати концептуальні засади професійної підготовки безробітних у професійно-технічних навчальних закладах.

1. *Підвищення рівня мотивації та адаптації слухачів до набуття професійних компетенцій* впливає на вирішення основного завдання – підготовку працівників, здатних скласти гідну конкуренцію на ринку праці та спромож-

них швидко адаптуватися до технологічних змін у відповідній галузі. Для формування у слухачів високого рівня мотивації та комфортного рівня адаптації доречно здійснювати процес підготовки на основі організації навчального процесу як суб'єкт-суб'єктного, де активна діяльність слухача спрямовується на: усвідомлення конкретних цілей і завдань навчальної діяльності, зацікавленості об'єктами навчання, результатами праці тощо. З цією метою запропоновано тренінги з мотивації та адаптації для слухачів груп ДСЗУ.

2. *Застосування різноманітних підходів до змісту й організації професійної підготовки безробітних у професійно-технічних навчальних закладах* передбачає, що питання професійної підготовки безробітних повинно враховувати не лише набуття ними певного набору відповідних знань, умінь і навичок, але й факт впливу на них чотирьох наук, які перебувають у взаємних зв'язках. Детальне вивчення попарних зв'язків педагогіки, психології, соціології та економіки із застосування системного й інтегративного підходів до явищ у контексті категорії “безробітні” дозволило визначити систему науково-теоретичних підходів до організації професійної підготовки безробітних, що забезпечить максимальну ефективність організації такого навчання у професійно-технічних навчальних закладах: особистісно орієнтований, андрагогічний, аксіологічний, мотиваційний, компетентнісний, діяльнісний.

Провідним вважаємо *компетентнісний підхід* як такий, що спрямований на остаточний очікуваний результат професійної підготовки та дає можливість визначити готовність слухача до професійної діяльності.

Школа закладає фундамент професії, формує менталітет майбутнього професіонала. А, отже, спрацьовує ефект занурення в проблеми професійної діяльності, тому що діє фактор часу (порівняно короткий термін навчання у закладі вищої освіти), що сприяє формуванню установок і визначеного типу професійного мислення. Нарешті, найголовнішим компонентом підготовки фахівця є фундаментальна підготовка за фахом. Саме фундаментальна підготовка майбутнього фахівця визначає його здатність до стратегічного мислення, здатність передбачати [6, с. 65].

Коло професійних компетенцій фахівця зростає і розширюється з набуттям професійного досвіду або подальшого навчання, що, по суті, є переходом на вищий освітньо-кваліфікаційний рівень відповідно до Національної рамки кваліфікацій. Компетенції розглядаються як комплекс сформованих у процесі освіти або в результаті накопиченого практичного досвіду можливостей ефективної поведінки у професійній діяльності. Зокрема ці можливості забезпечуються комплексом знань, умінь і навичок, розумінням ситуації та проблем, жит-

тевою позицією, структурою цінностей, мотивацією поведінки, готовністю до певних видів і рольової структури діяльності [5].

3. *Розробка механізмів оновлення змісту професійної підготовки безробітних з урахуванням вимог ринку праці та ринку освітніх послуг* є однією з найважливіших умов, яка забезпечує відображення у навчальних планах і програмах перспективно-спроєктованих знань, їх інтегративність, технологічне спрямування. Зміст професійної освіти визначає характер педагогічної діяльності викладацького складу і пізнавальної – слухачів. Суттєву роль тут відіграють механізми розробки навчальних планів і програм із професійної підготовки на прикладі окремих спеціальностей.

4. *Виявлення особливостей професійної підготовки безробітних і вимог до організації навчання.* До таких вимог доцільно віднести його здійснення за допомогою використання інноваційних методів навчання, підтримку пізнавальних інтересів і розвитку творчих здібностей, формування постійної потреби і схильності до самостійної роботи, пошуку нових знань як умови професійного самовдосконалення і нарощування інтелектуального капіталу, мотивацію важливості та необхідності засвоєння знань, навичок, можливість адаптації отриманих знань та вмінь і використання їх в нових умовах, проблемну орієнтацію, спрямованість на вирішення певного завдання, проблеми та розвиток мисленнєвих і творчих здібностей, формування умінь активно використовувати отримані знання; охоплення всіх складових компетентності: знань, навичок, розуміння, переконання, цінностей тощо.

5. *Формування готовності педагогічних працівників ПТНЗ до організації процесу навчання безробітних,* адже саме від викладача, рівня його професійної компетентності залежить результат роботи. Для реалізації цієї умови розроблено спецкурс для педагогічних працівників ПТНЗ “Особливості професійного навчання безробітних”. В основі цього спецкурсу – усвідомлення педагогами цілей професійної підготовки безробітних відповідно до вимог часу і ринку; врахування особливостей роботи з дорослими; вибір форм і методів навчання; системне вивчення свого предмета з урахуванням ІКТ; постійне вдосконалення педагогічної майстерності.

Виявлені особливості дорослих слухачів визначають необхідність організації навчального процесу як спільної діяльності викладача та студента на всіх етапах навчання: постановки його мети, вибору змісту навчання, планування, реалізації до оцінки та корекції результатів. Не менш важливою є і педагогічна технологія “співробітництва” (відмова від критики дорослих людей, забезпечення свободи думки, створення психологічного комфорту, відсутність покарання тощо).

6. *Діагностика можливостей та потреб слухачів упродовж навчання та максимальне використання їх попереднього досвіду.* Оскільки, на відміну від школярів чи студентів, слухачі мають певний досвід професійної діяльності, то доцільно його використати з певними застереженнями. З одного боку, використання попереднього досвіду може бути шкідливим, заважаючи опанувати нові, іноді якісно відмінні, уміння та навички. У цьому випадку людина, особливо у зрілому віці, спирається на відомі опановані нею операції та знання, що зумовлює підсвідомий опір новому. Водночас, ці уміння та знання можуть стати надзвичайно корисними за умови їх трансформації, адаптації до нових умов. Ця засада фактично розширює та посилює попередню щодо підготовки викладачів, вона спрямована на тісну співпрацю у професійному навчанні.

Таким чином, концептуальними засадами професійної підготовки безробітних у професійно-технічних навчальних закладах визначено такі: підвищення рівня мотивації та адаптації слухачів до набуття професійних компетенцій; опора на інтегративний, системний, особистісно орієнтований, андрагогічний, аксіологічний, мотиваційний, компетентнісний і діяльнісний підходи; розробка механізмів оновлення змісту професійної підготовки безробітних з урахуванням вимог ринку праці та ринку освітніх послуг; виявлення особливостей професійної підготовки безробітних та вимог до організації навчання; формування готовності педагогічних працівників ПТНЗ до організації процесу навчання безробітних; діагностика можливостей і потреб фахівців упродовж навчання та максимальне використання їх попереднього досвіду. До подальших напрямів дослідження відносимо конкретизацію визначених концептуальних засад для професійної підготовки безробітних у професійно-технічних навчальних закладах невиробничої сфери.

1. Закон України “Про зайнятість населення”. — К., 2001. — 16 с.
2. Збірник нормативних, інструктивних та методичних матеріалів з питань професійного навчання незайнятого населення / за ред. Л. О. Яневич. — 2-ге вид. — К. : ІПК ДСЗУ, 1999. — 260 с.
3. Івко Н. В. Психологічні засади організації освіти дорослих // Технологія навчання дорослих: зміст, структура, основні характеристики : Матеріали науково-практичної конференції, м. Луганськ, 31 березня 2005 р. / Ред. кол. : С. Я. Марченко та ін. — Луганськ : Альма-матер, 2005. — 97 с.
4. Конституція України. — К. : Преса України, 1997. — 80 с.
5. Коротков Є. М. Управление качеством образования: учебное пособие [для вузов] / Є. М. Коротков. — М. : Академический Проект ; Мир, 2006. — 320 с.
6. Кузьмінський А. Підготовка майбутнього фахівця в контексті компетентнісного підходу // Інформаційно-комунікативні технології в сучасній освіті:

- проблеми, досвід, перспективи: третя міжнар. наук.-практ. конф.: [2 ч]. Ч. 2. / Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України та ін.; [за ред. М. М. Козяра, Н. Г. Нічкало]. — Львів : ЛДУ БЖД, 2012. — С. 62—65.
7. Постанова Кабінету Міністрів України № 1341 від 23 листопада 2011 року “Про затвердження національної рамки кваліфікацій” // Офіційний вісник України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ovu.com.ua/articles/475-kabinet-ministriv-ukrayini/publisher/14>

Стаття надійшла до редакції 20.02.2013

Л. Стечкевич

Концептуальные принципы профессиональной подготовки безработных в профессионально-технических учебных заведениях

В статье обоснованы концептуальные принципы профессиональной подготовки безработных в профессионально-технических учебных заведениях. Выявлены особенности профессиональной подготовки безработных, определены требования к содержанию и организации учебы. Рассматривается вопрос готовности преподавателя к работе с безработными.

Ключевые слова: безработные, профессиональная подготовка безработных, профессионально-технические учебные заведения, рынок труда.

L. Stechkevych

Conceptual Principles of Professional Training of Unemployed in Vocational Educational Establishments

The article grounds conceptual principles of professional training of unemployed in vocational educational establishments. The author educes the peculiarities of professional training of unemployed and determines the requirements to study maintenance and organization. The question of teacher readiness to work with unemployed is under consideration.

Key words: unemployed, professional training of unemployed, vocational educational establishments, labour market.

Рецензент – доктор педагогічних наук,
професор Л. Б. Лук’янова